

İngiliz Yüksek Komiserliği ve İstanbul Hükümetlerine Müdahale Örnekleri*

The British High Commission and Examples of Intervention in İstanbul Governments

İsmigül ÇETİN**

ORCID: 0000-0001-6143-1259

Makale Türü: Özgün Araştırma

Article Type: Original Research

Chicago:

Çetin, İsmigül. "İngiliz Yüksek Komiserliği ve İstanbul Hükümetlerine Müdahale Örnekleri" *Tarihçi* 1, no. 2 (Mayıs 2021): 209-224.

Özet

İngilizler tarafından koloni, manda, himaye gibi farklı adlarla sömürgeleştirilen Güney Afrika, Mısır, Kıbrıs, Yeni Zelanda, Avustralya ve Kanada'da kurulan idari yapılar içerisinde kullanılan bir unvan olan Yüksek Komiserlik, Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'da kurulan işgal düzeni içerisinde yer almıştır. 13 Kasım 1918'de İstanbul'u fiilen işgale başlayan İtilaf Devletleri şehirde siyasi ve askeri kanadı olan bir işgal yönetimi kurmuşlardır. Bu işgal yönetiminin siyasi kanadı yüksek komiserlik olarak tanımlanmış ve İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve hatta Yunanistan ile Japonya Yüksek Komiser unvanı verdikleri birer temsilci atamışlardır. Bunlar içerisinde en faali ve hem şehirde hem de ülkede en etkili olanı İngiliz Yüksek Komiseri'dir. İngiliz Yüksek Komiseri, resmiyette Osmanlı hükümeti ile İngiliz hükümeti arasında iletişim kanalı gibi görünse de uygulamada bir sömürge valisi gibi davranmış, İstanbul'un yerel idaresinden bakanların atanmalarına kadar pek çok konuda müdahalelerde bulunmuş ve yönetime yön vermiştir.

Bu çalışmada yüksek komiserlik kavramının kökeni ve kullanım alanları anlatılmış, özellikle İngiliz yüksek komiserinin İstanbul hükümeti ile olan ilişkileri üzerinde durularak, Yüksek

* Bu makale 2013 senesinde Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan *Milli Mücadele Döneminde İngiliz Yüksek Komiserliğinin Kuruluşu ve Faaliyetleri* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir

** Dr. Öğretim Üyesi, Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. ismigul.cetin@bozok.edu.tr

Komiserliğin İngiltere Dışişleri Bakanlığı ile haberleşme aracı mı yoksa bağımsız kararlar alabilen ve İstanbul hükümetlerinin aldığı kararları yönlendiren bir yönetim aracı mı olduğu sorgulanmıştır. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) ve Osmanlı Arşivi başta olmak üzere dönemin kaynakları ile konu hakkında kaleme alınmış olan eserler makalenin temel referanslarını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yüksek Komiser, Milli Mücadele, İstanbul Hükümetleri, Sömürgecilik, Mustafa Kemal Paşa

Abstract

The High Commissioner, a title used in administrative structures established in South Africa, Egypt, Cyprus, New Zealand, Australia and Canada colonized by the British under various names such as colony, mandate, patronage, was included in the occupation order established in Istanbul after the Mudros Armistice. The Entente States, which started to occupy Istanbul on 13 November 1918, established an occupation administration containing political and military parts in the city. The political part of this occupation administration was defined as the High Commissioner. Britain, France, Italy, the USA, and even Greece and Japan appointed their representatives named the High Commissioner. The British High Commissioner was the most active and effective in the city and also in the country. Although officially, it appears to be just a communication channel between the Ottoman and the British governments, in practice, it acted as a colonial governor, intervened in many issues from the local administration of Istanbul to the appointment of ministers directing the politics in Istanbul.

In this paper, the origin and usage areas of the title of high commissioner was explained. Particularly the relationship of the High Commissioner with the Istanbul government was emphasized and it was questioned whether the High Commissioner's office was a communication tool or an occupation administration tool. The sources of the period, especially the Military History Archive (ATASE) and Ottoman Archive, and the works written on the subject constitute the main references of the article.

Keywords: High Commission, National Struggle, Governments of Istanbul, Colonisation, Colonialism, Mustafa Kemal Pasha

Giriş

İlk Çağ'dan beri siyasi güce sahip, yayılcı devletler işgal ettikleri bölgeleri farklı yöntemlerle merkeze bağlı tutmaya çalıştılar. Çoğunlukla merkezden gönderilen valiler tarafından yönetilen işgal bölgeleri imparatorluğun siyasi parçası haline getiriliyordu. Yine İlk Çağ'da farklı bir uygulamanın daha yapıldığı dikkat çekmektedir. İşgal edilen ama doğrudan merkeze bağlanmayan yerlere özel yetkili görevliler gönderiliyordu. Bu uygulamanın ilk örnekleri Mısır'da görülmektedir. Bu nedenle Lorna Lloyd, Yüksek Komiserlik kavramını M.Ö. 14.yy'da Mısırlıların Filistin'deki vasallarına, Mısır yasalarını ve Firavun'un iradesini uygulamak amacıyla gönderilen yetkililere verilen Rabisu unvanına dayandırmaktadır. Lloyd'a göre Baş Rabisu, Yüksek Komiserlik uygulamasının ilk örneğidir ve bu nedenle de yüksek komiser olarak tercüme edilmelidir.¹ Bu unvan antik Mısır'dan 3000 yıl sonra dünyanın geri kalan kısmını sömürgeleştirme çabası içerisindeki Avrupa devletlerinin özellikle de İngiliz sömürge imparatorluğunun idari yapılanmasında yeniden ortaya çıkmış, hatta İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra bir Yüksek Komiser de kelimenin kurumsal olarak doğduğu Mısır'a gönderilmiştir.

Yüksek Komiserlik her ne kadar işgal edilen bölgelerde bir ülkenin siyasi temsilini ifade etmek için kullanılmış olsa da 19 ve 20. yüzyıllarda kelimenin farklı amaçlar için kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliğinin hangi amaçla kurulduğunu anlamak için Yüksek Komiserlik uygulamalarını ve farklılıklarını değerlendirmek faydalı olacaktır.

Bu unvan İngiliz İmparatorluğu içerisinde farklı zamanlarda ve mekânlarda farklı yetki ve görevleri olan kişiler için kullanılmıştır. Unvanın kullanıldığı yerlerden biri özerk dominyonlardır (Self-governing Dominions).² Örneğin 1877'de Güney Afrika'daki bütün İngiliz dominyonları için Sir Henry Bartle Edward Frere Yüksek Komiser olarak atanmış ve kendisi ayrıca bölgedeki bütün İngiliz askeri birliklerinin de başkumandanı olarak tanınmıştır.³ Güney Afrika'daki Basutoland, Bechuanaland ve Swaziland için Yüksek Komiserlik Bölgeleri terimi kullanılmış ve bu bölge 1964'e kadar bir İngiliz Yüksek Komiseri tarafından yönetilmiştir.⁴ Yine 1877'de İngilizler, Yeni Zelanda ve Avusturya gibi Pasifik'teki özerk dominyonlarına bir Yüksek Komiser daha atamışlar ve bu görevliye ayrıca yargılama yetkisi de vermişlerdir.⁵

¹ Lorna Lloyd, "What's in a Name? The Curious Tale of The Office of High Commissioner", *Diplomacy & Statecraft*, XI/1 (March 2000), 47.

² 20.yy başlarında İngiliz İmparatorluğunun idari yapısı için bkz. Edward Jenks, *The Government of The British Empire*, (Boston: Little, Brown and Company, 1918).

³ Matthew Scott Welting, *The Aftermath of Anglo-Zulu War*, (Twenty-First Books, 2008), 18.

⁴ Robert Shade(ADP); Olson, James Stuart, *Historical Dictionary of European Imperialism, (USA:Greenwood Publishing, 1996)*, 281

⁵ Lloyd, "What's in a Name?", 48.

Yüksek Komiser unvanı İngiliz İmparatorluğu'nun bir diğer özerk dominyonu olan Kanada'da biraz farklı kullanılmıştır. 1880 yılında sömürge durumundaki Kanada, Londra'da kendisini temsil edecek ve haklarını koruyacak bir makamın olmasını istemiş ve bunun sonucunda Londra'ya Yüksek Komiser unvanıyla bir görevli göndermiştir.⁶

İngiliz İmparatorluğu içerisinde Yüksek Komiserlik unvanının imparatorluğa resmi olarak bağlı olmayan ancak işgal yolu ile ele geçirilen ve himaye altına alınan bölgelerde kullanıldığı görülmektedir.⁷ Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılan ve himaye adı altında işgal edilen bölgelerde karşımıza çıkmıştır. Örneğin 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma ile Osmanlı Devleti tarafından İngiltere'ye bırakılan Kıbrıs'a Garnet Wolseley Yüksek Komiser ve Başkomutan olarak atanmıştır.⁸ 1882'de İngiltere'nin himayesine giren Mısır'da da yeni bir idari teşkilat kurulmuştur. Önce 1883 yılında Lord Evelyn Baring Cromer genel konsül olarak atanmış⁹ ancak yetkilerini, Yüksek Komiser unvanıyla atanan Henry Drummond Wolff ile paylaşmıştır.¹⁰ İngiltere, tarafından 1914'e kadar genel konsüller tarafından idare edilen Mısır, bu tarihte başlayan I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanından savaşa dâhil olması sonucunda İngiltere tarafından himaye altına alınmış ve bundan sonra yüksek komiserler vasıtasıyla idare edilmiştir.¹¹

I. Dünya Savaşı sonrasında bu unvanın kullanım alanı biraz daha genişlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılan bölgeler yüksek komiserler vasıtası ile yönetilmiş ve bunlar bu bölgeleri İngiliz çıkarlarına uygun olarak manda adı altında sömürgeleştirerek yeni devletlerin kuruluşuna öncülük etmişlerdir. Örneğin Mondros Mütarekesi'nden sonra Irak'a daha önce Hindistan'da görev yapmış olan Yüzbaşı Arnold Wilson sivil komiser olarak görevlendirilmiştir. Nisan 1920'de Milletler Cemiyeti San Remo Konferansı'nda Irak'ın mandasını İngiltere'ye vermiştir. Ardından da 1 Ekim 1920'de Sir Percy Cox yüksek komiser unvanı ile Irak mandasının başına geçirilmiştir¹². Irak'ın kaderini belirleme konusunda en önemli paylardan birine sahip olan Yüksek Komiser Sir Percy Cox, 11 Kasım 1920'de tanınmış Sünni liderlerden ve siyaset tecrübesi

⁶ Lorna Lloyd, *Diplomacy with a Difference: The Commonwealth Office of High Commissioner 1880-2006*, (Netherlands:Martinus Nijhoff Publishers, 2007), 2.

⁷ Lloyd, "What's in a Name?", 48.

⁸ Nasım Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1973), 29, 81.

⁹ H.D. Traill, *Lord Cromer*, (New York: Edward Arnold, 1897), 85. Yaramış, Cromer'in Yüksek Komiser olarak atandığını belirtmektedir. Ahmet Yaramış, "Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği(1883-1907)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IX/2 (Aralık 2007), 124-125.

¹⁰ Alfred Milner, *England in Egypt*, (USA; Gorgias Press, 2002), s.30; Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diploması Savaşı(1882-1887)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), s.196. Lloyd, "What's in a Name?", 47.

¹¹ Charles William Richard Long, *British Pro-Consuls in Egypt, 1914-1929*, (New York; RoutledgeCurzon Taylor&Francis Group, 2005), 2-10.

¹² İsmail Şahin, Cemile Şahin, Samet Yüce, "I. Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", *Gazî Akademik Bakış*, VIII/15(Kış 2014), 118, 125; Lloyd, "What's in a Name?", 48.

bulunmayan Seyyid Abdurrahman Geylani'nin başında bulunduğu geçici bir hükümet kurmuştur.¹³ Ayrıca Irak'taki yerel idari yapı yeniden düzenlenmiş, her birime bir İngiliz müşavir atanmıştır. Cox'un Irak'ın kaderindeki en önemli rolü ise Şerif Hüseyin'in oğlu ve Osmanlı Devleti'ne karşı çıkan Arap isyanın lideri olan Faysal'ın Irak kralı seçilmesini sağlaması olmuştur.¹⁴

San Remo Konferansı'nın İngilizlerin mandasına bıraktığı bir diğer bölge de Filistin'dir. İngiliz hükümeti bölgeye Sir Herbert Samuel'i yüksek komiser olarak atanmıştır. Samuel'in en önemli özelliklerinden biri zamanının tanınmış Siyonist liderlerinden biri olmasıdır. Onun 1925'e kadar süren görev süresinde Filistin'de kurulması planlanan bir Yahudi devletinin idari alt yapısı oluşturulmuştur. Halkın sadece yüzde yedisini oluşturmalarına rağmen ülkenin yönetimi Yahudilerin eline geçmiştir. Ayrıca Yahudilerin Filistin'e göç etmelerinin yolu açılmış ve bölgenin demografik yapısı Müslümanların aleyhine değiştirilmiştir¹⁵.

İngiliz İmparatorluğu içerisinde örneklerini verilen bu yüksek komiserler, Sömürgeler Bakanlığı'nın (Colonial Office) bir temsilcisi değil Dışişleri Bakanlığı'na (Foreign Office) karşı sorumlu olan görevliler durumundadırlar. Bu konum, yüksek komiserlerin gönderildikleri bölgenin statüsünün bir göstergesidir. Bu şekilde Yüksek Komiserlik makamı bir sömürge yönetiminden daha ziyade işgal veya ilhak yoluyla İngiltere'ye bağlanan bölgelerin yönetimleri için kullanılmış oluyordu.¹⁶

Kraliyet Kolonileri olarak adlandırılan doğrudan İngiliz sömürgeleri Londra'dan gönderilen valiler tarafından yönetilmişlerdir.¹⁷ Fakat 1920'lerden itibaren bu bölgelerde de Yüksek Komiserlik makamı kurma ihtiyacı doğmuştur. Çünkü Kraliyet Kolonilerine atanan ve doğrudan Londra'ya karşı sorumlu olan genel valiler, İngiltere'nin kolonideki tek temsilcisi olurken aynı zamanda koloninin genel başkanı olmuşlar ve bu durum gittikçe bağımsız hareket eden sömürgelerde zaman zaman sorunlara neden olmuştur. Sömürge bir parlamento rejimine sahip olduktan sonra, vali iç işlerinde sömürge hükümetinin aldığı kararları yerine getirmiştir. Genel valinin hem iç hem dış işlerinden sorumlu olması zaman zaman çatışmaya yol açmıştır. İngiltere çözümü sömürgelerin dışişlerinden sorumlu bir Yüksek Komiser'in atanmasıyla sağlamaya çalışmıştır. Bu şekilde Kraliyet

¹³ Sir Percy Cox'un bölgeye atanması ve faaliyetleri ile detaylı bilgi için bkz. Taha Niyazi Karaca, *Sınırları Çizgen Kadın: İngiliz Casus Gertrude Bell*, (İstanbul: Kronik Yayınevi, 2018), 297-318.

¹⁴ Rafael René Ortega Fabal, *The British Administration of Iraq and Its Influence on the 1920 Revolution*, (Oslo: Department of Archeology, Conservation, and History (Unpublished Master Thesis), (IAKH) University of Oslo, 2015), 68. Gürkan Pamukçu, "Yapay Bir Devlet Olarak Irak'ın Kuruluşu:1914-1924", *Social Sciences Studies Journal*, IV/19(2018), 2369.

¹⁵ İsmail Köse, "The Lloyd George Government of the UK: Balfour Declaration the Promise for a National Home to Jews (1916-1920)", *Bellefen*, LXXXII/294 (2018), 744 vd.

¹⁶ Lloyd, "What's in a Name?", 47.

¹⁷ Jenks, *The Government of The British Empire*, 70.

Kolonilerinde İngiltere'yi temsil etmek üzere Yüksek Komiserlik makamı oluşturulmuş, genel valiler de o sömürge'nin yerlileri arasından seçilmeye başlanmıştır.¹⁸

Yüksek Komiserlik teriminin bir diğer kullanım alanı birden fazla devletin kontrolü altında olan bölgelerdir. Bu bölgelerde kontrol yetkisi olan devletlerin her biri birer Yüksek Komiser atamışlardır. Örneğin İtilaf Devletlerinin I. Dünya Savaşı sonrasında işgal ettiği Ren Nehri'nin batı kıyısındaki bölgelerin yönetimi için tesis ettiği Ren Bölgesi Yüksek Komisyonu'ndaki ülke temsilcilerinin unvanları Yüksek Komiserdir.¹⁹

Yüksek Komiserlik bir de uluslararası yardım faaliyetlerinin organize edildiği olağanüstü şartlarda oluşturulmuş ve organizasyonun başında bulunan görevlilere Yüksek Komiser unvanı verilmiştir. Bu kategoriye ilk örnek Norveçli bir araştırmacı ve bilim adamı olan Fridjof Nansen'dır. Nansen, 1920'de Milletler Cemiyeti'nden, savaş tutsaklarının iadesi ile ilgili bir görev için gelen daveti kabul etmiş ve bir yıl sonra da Milletler Cemiyeti'nin mülteciler ile ilgili Yüksek Komiseri olarak görevlendirilmiştir.²⁰

1. İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Kuruluşu

I. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaş durmuştur. Ancak henüz barış antlaşması imzalanmadığı için İtilaf Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu birbirine karşı hâlâ düşman statüsündedir. Dolayısıyla resmi diplomatik ilişkilerin kurulması mümkün olmadığı için İstanbul'da yüksek komiserlikler kurmayı tercih etmişlerdir.²¹ İngiltere hem mütarekenin uygulanmasını denetlemek hem de Türkiye'deki çıkarlarını korumak amacıyla İstanbul'da ihdas ettiği Yüksek Komiserlik makamına Mondros Mütarekesi'nin İngiliz çıkarlarına uygun olarak imzalanmasını sağlayan Amiral Arthur Calthorpe'u²² 6 Kasım 1918'de atamıştır.²³ Calthorpe, 5 Ağustos 1919'a kadar İstanbul'da kalmış, bu tarihte şehirden ayrıldıktan sonra 26 Ağustos 1919'da, Malta'da Akdeniz Orduları Başkumandanlığı ve Yüksek Komiserlik görevlerini Çanakkale Savaşlarında İtilaf donanmasına komuta eden Amiral John de Robeck'e devretmiştir.²⁴ John de Robeck, savaşarak giremediği İstanbul'a Yüksek Komiser

¹⁸ James Stuart Olson; Robert Shadle; *Historical Dictionary of British Empire*, I, (USA:Greenwood Publishing, 1991), 518.

¹⁹ Lloyd, "What's in a Name?", 48.

²⁰ Lloyd, "What's in a Name?", 49.

²¹ G.R. Berridge, *British Diplomacy in Turkey, 1583 to the Present: A Study in the Evolution of the Resident Embassy*, (Boston: Martinus Nijhoff, Leiden, 2009), 128; Robert Graves, *Storm Centres of the Near East: Personal memories 1869-1929*, (London: Hutchinson & co. ltd. 1933), 332.

²² Tam adı Sir Somerset Arthur Gough-Calthorpe'dur. Priscilla Roberts, "Calthorpe, Sir Somerset(1864-1937), *The Encyclopedia of World War I, A Political, Social, Military History*, (Ed.Sepencer C. Tucker), ABC-CLIO, USA 2005, 249.

²³ Briton Cooper Busch, *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia 1918-1923*, (New York: State University of New York Press, 1976), 63. Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 24

²⁴ *Documents on British Foreign Policy (DBFP)*, IV, (ed. E.L. Woodward, Rohan Butler), First Series, IV, (London: Her

olarak girmiş ve 17 Kasım 1920'ye kadar bu görevi sürdürmüştür. De Robeck'in yerine ise diplomasi geçmişi olan Horace Rumbold atanmış ve kendisi Lozan Antlaşması imzalanıncaya kadar bu görevde kalmıştır.²⁵

İşgal İstanbul'u ve yüksek komiserliklerle ilgili çalışmalar yapan Bilge Criss ve Fatma Afyoncu İstanbul'a yüksek komiserlerin atanmasının Mart 1919'da Paris'teki Barış Konferansı'nın Yüksek Konseyi tarafından kararlaştırıldığını Calthorpe'un da ancak bundan sonra İngiliz Yüksek Komiseri unvanını aldığını iddia etmişlerdir.²⁶ Ancak Buna karşın 9 Kasım 1918 tarihinde Calthorpe'a verilen talimatnamede de Richard Webb için Yüksek Komiser Yardımcısı unvanı kullanılmıştır.²⁷ Ayrıca İstanbul'daki Yüksek Komiserlikte Baş Tercüman olarak görev yapan Andrew Ryan'ın hatıratında da Calthorpe'un Yüksek Komiser, Webb'in de Yüksek Komiser Yardımcısı olarak atandığı bilgisi vardır.²⁸ Ancak İngilizlerin 13 Kasım 1918'de Osmanlı Harbiye Nezaretine gönderdikleri belgede Calthorpe için "Siyasi Mümessil" terimi kullanılmıştır. Buna karşın, 20 Kasım 1918'de kendisinin isteği üzerine İngiliz sefaretinin emniyeti için bir kısım askerin görevlendirildiğinin bildirildiği, Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi imzalı belgede, Calthorpe'a, İngiltere Komiseri olarak hitap edilmiştir.²⁹

İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, Osmanlı ve İngiliz hükümetleri arasında resmi haberleşme kanalı olarak Dışişleri Bakanlığı'na karşı sorumludur.³⁰ Muhtemelen bu nedenle Lorna Lloyd, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğini Ren Bölgesi Yüksek Komisyonu'nda olduğu gibi "uluslararası bölgelerde görev yapan komiserler" kategorisine dâhil etmiştir.³¹ Gerçekten de İngiliz Dışişleri Bakanlığı kurulduğu andan itibaren Yüksek Komiserliğin Türkler tarafından sadece bir aracı olarak görülmesini, bu nedenle Yüksek Komiserlik yetkililerinin Türklere mesafeli davranarak, kendilerinin siyaset belirleyici bir kurum olarak algılanmasının önüne geçmelerini istemiştir. Bu tutumunu da her vesile ile tekrarlamıştır.³² Gerek 8 Kasım 1918 tarihinde Calthorpe'a verilen talimatnamede gerekse dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfor tarafından yine Calthorpe'a

Majesty Stationery Office, 1952), No:487, 733.

²⁵ Çetin, *İngiliz Yüksek Komiserliği*, 166-167, 282-284.

²⁶ Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul(1918-1923)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 96, 98. Fatma Afyoncu, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İşgal Döneminde İstanbul (16 Mart 1920-31 Aralık 1922)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009), 28.

²⁷ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, (Ankara: TTK Yayınları, 1971), 21, 262.

²⁸ Andrew Ryan, *The Last of Dragomans*, (London Geoffrey Bles, 1951), 118.

²⁹ Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATAŞE), İstiklal Harbi Koleksiyonu (İSH), Kutu No (K):7, Gömlek No(G):112, Belge No (B):112-1; İSH, K:8, G:10, B:10-2; İSH, K:61, G:50, B:50-2.

³⁰ Calthorpe'un Yüksek Komiserlik vazifesinin yanı sıra Akdeniz'deki komutanlık görevi de devam ettiği için İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na karşı da mesuliyet sahibi olmuştur. Ryan, *The Last of Dragomans*, 118; Busch, *Mudros to Lausanne*, 63.

³¹ Lloyd, "What's in a Name?", 48-49.

³² Çetin, *Millî Mücadele Döneminde İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, 32 vd.

gönderilen 9 Kasım 1918 tarihli mektupta kendisinin Mondros Mütarekesi'nin tatbiki ve Türkiye'deki İngiliz menfaatlerinin korunması ile görevlendirildiği ve görevinin sadece iletişimi sağlamak olduğu bildirilmiştir. Başta Mısır ve Hindistan'daki Müslüman İngiliz tebaası olmak üzere İslam dünyasına Türklerin tamamen yenildiğinin gösterilmek, böylece Panislamizm'e öldürücü bir darbe vurulmak istendiği ifade edilerek Calthorpe'dan buna göre davranması ve hiçbir Türk yetkili ile yakınlaşmaması istenmiştir. Ancak bir taraftan Calthorpe'a görevinin sadece iletişimi sağlamak olduğu söylenirken bir taraftan da Balfour'un, mektubunda Ermenileri korumak amacıyla stratejik yerlerin işgal edilmesi istenmiş, yani gerekli görüldüğünde Yüksek Komiserlik makamının yetkilerinin genişletilebileceği sinyali verilmiştir³³. Calthorpe ve halefi olan Amiral John de Robeck uluslararası bir komisyon üyesinden ziyade bir dominyon veya manda yöneten bir yüksek komiser gibi davranmış ve İngiltere'nin çıkarları için gerekli gördükleri anda Türk siyasetine müdahale etmekten çekinmemişlerdir.

Lorna Loyd'un belirttiği gibi Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'da kurulan işgal yönetimi uluslararası yapıdadır. Yani tek Yüksek Komiser İngiliz değildir. İngiltere dışındaki diğer İtilaf Devletleri de İstanbul'a birer Yüksek Komiser atamışlardır. Calthorpe'un İstanbul'daki meslektaşları İtalya'dan Kont Carlo Sforza ve Fransa'dan Amiral Amet olmuştur³⁴. Ayrıca Amerika, Yunanistan ve Japonya'nın da birer Yüksek Komiseri vardır. Ancak bunların içerisinde Calthorpe, İstanbul'da bir İngiliz üstünlüğü başlatmış ve bu üstünlük onun görevden ayrılmasından sonra da devam etmiştir³⁵. Bunlar haricinde savaş sırasında tarafsız olan Hollanda, İspanya, İsveç gibi devletler ile Belçika, Romanya, Yugoslavya, Çekoslovakya gibi devletler İstanbul'a birer temsilci atamışlardır. Ancak İstanbul hükümetinin bunlar ile iletişimi yüksek komiserlerin izin verdiği ölçüde gerçekleşmiştir.³⁶

2. İngiliz Yüksek Komiseri ve İstanbul Hükümetlerine Müdahale Örnekleri

İstanbul'un işgal edilmesi İstanbul hükümetleri üzerinde doğal olarak bir baskı unsurunun oluşmasını sağlamıştır. Bu baskıyı en etkin şekilde hissettiren güç ise İngiliz Yüksek Komiserliği idi. Hükümete müdahaleler sadece dış politika ile sınırlı kalmamış, İstanbul'daki belediye işlerinden, polis teşkilatına, sağlık sistemine, hapishanelere kadar yerel yönetim ile ilgili her konuda müdahale

³³ Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, 21-23 ve 262-264; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919)*, I, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998), I, 92-95; Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 24, 26-27. Ali Satın, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye(1920)*, (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2010), 21.

³⁴ Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 96; *Türk İstiklal Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Yayınları, 1962), 122.

³⁵ Albert Howe Lybyer, "Turkey Under The Armistice", *The Journal of International Relations*, XII/4 (Nisan 1922), 455.

³⁶ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 37-55.

edilmiştir. Bu bağlamda ilk müdahalenin polis teşkilatına yöneldiği görülmektedir. Özellikle Rumların şikâyetleri göz önüne alınarak Fransız Yüksek Komiseri'nin önerisi ile Aralık 1918'de polis teşkilatına İtilaf Devletleri tarafından el konulması işgal yönetiminin gündemine gelmiş, başta İngilizler bu öneriyi reddetseler de 11 Ocak 1919'da İstanbul'daki polis teşkilatı ile birlikte sağlık teşkilatına el koyma kararı almışlar ve bu kararı İstanbul hükümetine bildirmişlerdir. Tevfik Paşa hükümeti İngiliz kontrolünün bu konularda düzeltme sağlayacağı inancıyla bu durumu kabul etmiştir. Hariciye Nazırı Reşit Paşa 31 Ocak 1919'da İngilizlerin sağlık ve polis teşkilatlarını kontrolleri altına aldığını bildirdikleri notaya verdiği cevapta müttetiklerin amacının sağlık ve polis hizmetlerinin düzelmesi için iyi niyetli bir işbirliği sağlamak olduğuna inandığından Osmanlı hükümetinin öneriyi memnuniyetle kabul ettiğini bildirmiştir.³⁷

Yüksek Komiser, polis teşkilatı içinde yapılan atamalara da doğrudan müdahale etmiştir. Damat Ferit Paşa hükümetinin 31 Mart 1919'da Polis Umum Müdürü Halil Bey'i görevden alarak Nurettin Bey'i atamasına karşı çıkan İngiliz Yüksek Komiserliği'nin müdahalesi ile Halil Bey görevine iade edilmiştir. Bu müdahale Damat Ferit Paşa hükümetinde tepkiyle karşılanmış, bazı nazırlar istifa etmek istemişlerdir. Ancak bu istifaları durduran da muhtemelen yine Yüksek Komiserliğin başka bir müdahalesi olmuş, Webb, saraya istifadan vazgeçilmesi hususunda haber gönderdiği için nazırlar istifadan vazgeçmişlerdir.³⁸

İngiliz Yüksek Komiserliği'nin müdahale ettiği ve ilgilendiği kurumlardan biri de hapishaneler olmuştur. Calthorpe, daha İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra 18 Kasım 1918'de İstanbul hükümetinden gözaltında bulunan Rum ve Ermenilerin serbest bırakılmasını istemiştir.³⁹ İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Calthorpe'dan muhtemelen Türk idaresinin ne kadar kötü olduğunun ispatı olarak gördüğü için, hapishanelerin denetlenerek raporlar hazırlanmasını istemiştir. Mütareke sürecinde gerek İngilizler gerekse diğer İtilaf Devletleri yetkilileri sık sık hapishaneleri ziyaret etmiş ve adi suçlardan mahkûm olanlar da dâhil olmak üzere İngiliz, Ermeni ve Rum mahkûmları, düzensiz ve usulsüz olarak salıvermişlerdir.⁴⁰

İtilaf Devletlerinin müdahaleleri bunlarla sınırlı kalmamış İtilaf Yüksek Komiserlerine (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Japonya) bağlı Mali Komisyon, Hapishane Komisyonu,

³⁷ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 475; Akşin, *İstanbul Hükümetleri*, I, s.157 ve dipnot 26. Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.30. *Türk İstiklal Harbi*, I, 126; BOA, Meclis-i Vükela Zabıtları(MV), D:213, G:29.

³⁸ Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmibrab*, (Ankara: İnkılap Yayınları, 2009), 86-88; Akşin, *İstanbul Hükümetleri*, I, 232.

³⁹ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 5.

⁴⁰ Akşin, *İstanbul Hükümetleri*, I, 110; Alim Tülay Baran, "Mütareke Döneminde İtilaf Devletlerinin Hapishaneler Üzerindeki Denetimi", *Belleken*, LXXII/263 (Nisan 2008), 160 vd; Ayrıca denetim ile ilgili belge için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH.MB.HPS), Dosya No (D) :98, Vesika No (V) :16

Besin Komisyonu ve Pasaport Büroları kurulmuştur. Ayrıca İtilaf Devletleri İşgal Kuvvetlerine bağlı İngiliz Pasaport Kontrolü, Silahsızlanma, Bahriye ve Boğazlar, Jandarma, El Koyma, Sansür, Selamlama, Polis, Sağlık-Tıp ve Şehir Alt Komitelerini kurarak İstanbul'un yönetiminin her alanına egemen olmuşlardır⁴¹. Kömür tedariki için bir komisyon bile kuran⁴² İtilaf yetkilileri vize almayanların Boğaz'da karşıdan karşıya geçmesine dahi izin vermedikleri için İstanbullular kendi şehirlerinde bir yerden bir yere pasaport ile gitmek mecburiyetinde kalmışlardır⁴³. Sansür konusuyla yakından ilgilenmişler, 9 Şubat 1919'da yayınladıkları Sansür Kararnamesi ile gazetelerde İtilaf Devletleri aleyhine ve Kuva-yı Milliye lehine haber yapılmasına engel olmuşlar, Almanya ve sosyalizm konuları da İtilaf Devletlerinin sansürüne uğramıştır.⁴⁴

İlk olarak İstanbul'un yerel yönetiminde görülmeye başlayan ve öncülüğünü İngiliz Yüksek Komiserinin yaptığı İtilaf müdahaleleri zamanla ülke geneline yayılmaya başlamış ve Yüksek Komiserlik yazışmalarında da durum açıkça ifade edilmiştir. Calthorpe'un Yardımcısı Webb, 19 Ocak 1919'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı müsteşar yardımcılarında Sir Ronald Graham'a gönderdiği özel bir mektupta, görünürde ülkeyi işgal etmedikleri halde valilerini tayin ettiklerini, basını denetlediklerini, zindanlara girip Rum ve Ermeni tutukluları işledikleri suçlara aldırılmaksızın serbest bıraktıklarını, istedikleri her şeyi müsadere ettiklerini söylemiştir.⁴⁵ İngilizlerin müdahaleleri Ali İhsan Paşa'nın yerine 6.Ordu'nun başına kimin geçirileceğine karar vermeleri, gayrimüslimlere kötü davrandığı gerekçesiyle Kayseri mutasarrıfının görevden alınmasını talep etmeleri örnekleri ile genişletilebilir.⁴⁶ Harp suçlusu olarak gördükleri İttihat ve Terakki Fırkası mensupları ile Ermeni kıyımından sorumlu tuttukları devlet adamlarının tutuklanmasını istemeleri, bunları içeren listeler hazırlayarak Osmanlı hükümetini baskı altına almaları ve hatta bizzat kendileri yargılamak için Malta'ya göndermeleri⁴⁷, Ali İhsan Paşa gibi Osmanlı subaylarını Osmanlı hükümetine bildirmeden tutuklamaları⁴⁸ diğer müdahale örnekleridir.

Samsun'a çıktıktan sonraki faaliyetleri ile Anadolu'daki Milli Mücadele'yi teşkilatlandırmaya başlayan Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesine sebep olan süreci başlatan yine İngiliz Yüksek Komiserliği'nin bu müdahalelerinden biridir. Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinden

⁴¹ Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 112-113.

⁴² *Türkiye İstanbul*, 18 Kanun-ı Evvel 1334/18 Aralık 1918, No:40.

⁴³ Türkmen, Zekeriya; "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/53(Temmuz 2002), 332.

⁴⁴ Ender Korkmaz, "Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 19-20(2011), 43, 46.

⁴⁵ Selahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar*, I, (Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1973), 44.

⁴⁶ Çetin, *Milli Mücadele Döneminde İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, 59, 78.

⁴⁷ Malta sürgünleri meselesi için bkz. Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009).

⁴⁸ *Türk İstiklal Harbi I*, s.102-103. Tutuklamadan günler sonra Osmanlı hükümetine bildirilmiştir. *ATASE*, İSH, K:88, G:165, B:165-1; *ATASE*, İSH, K:21, G:50, B:50-1.

dolayı kuşkusu artan İngiliz Karadeniz Orduları Komutanı General Milne, 6 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir nota ile askeri açıdan Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da olmasının bir fayda sağlamayacağını, aksine önemli bir generalin bölgede dolaşmasının huzursuzluk yaratacağını belirterek, derhal geri çağrılmasını istemiştir.⁴⁹ Yüksek Komiser Calthorpe ise 8 Haziran 1919'da Hariciye Nezareti'ne gönderdiği nota ile Milne'nin isteğini tekrarlamış gerekçe olarak da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun sancağında ırkçı ve dini kargaşaya sebep olduğu iddialarını dile getirmiştir.⁵⁰ Calthorpe'a göre; Mustafa Kemal Paşa Damat Ferit Paşa tarafından iyi amaçlarla Anadolu'ya gönderilmiş, ancak kendisinin orada Hıristiyanlara karşı katliam hazırlığında olduğuna dair raporlar almaya başlamıştır.⁵¹ Aynı gün Harbiye Nezareti Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a davet etmiş ve bu sürecin sonunda 8/9 Temmuz 1919 gecesi Mustafa Kemal Paşa görevden alınmış, bunun üzerine kendisi de askerlikten istifa etmiştir.⁵² Paşa'nın istifasına sebep olan olayların başlamasına neden olan Calthorpe, bu olayları yakinen takip ettiği gibi Londra'ya da bildirmiştir.⁵³

İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Osmanlı Devleti'nin iç ve dış işlerine müdahalesi Calthorpe dönemi ile sınırlı değildir. Halefi John De Robeck, Milli Mücadele liderleri ile olan ilişkilerinden dolayı Ali Rıza Paşa hükümetinin Harbiye Nazırını ve Erkan-ı Harbiye Umumiye reisini istifaya zorlamış, bunu da İngiliz hükümetinin bir güç gösterisi olarak ifade etmiştir.⁵⁴ Ayrıca İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmen işgal edilme sürecinde aktif rol oynamış, gönderdiği raporlarda şehrin işgalini önermiştir. Örneğin göreve başladıktan kısa bir süre sonra gönderdiği 10 Kasım 1919 tarihli raporunda ağır şartlı bir barış ve Hıristiyanların güvenliğinin sağlanması isteniyorsa büyük bir askeri kuvvetin gerektiğini ve bu durumda, İstanbul'un işgalini ilan etmekten başka çare olmadığını söylemiştir.⁵⁵

De Robeck, 23 Aralık 1919 ve 6 Şubat 1920 tarihli telgraflarında Türkiye'deki İngiliz askerinin sayısının azlığına dikkat çekmiş ve ağır barış şartları Osmanlı Devleti'ne bildirildiğinde İtilaf Devletlerinin İstanbul'da kuvvetli olmaları gerektiğini ve bu barış şartlarını Kuva-yı Milliye'ye kabul ettirebilmek için daha fazla askeri güce ihtiyaç duyacaklarını, Milli Mücadelecilerin Akbaş Cephaneliği baskını ve Maraş'ta Fransızlara karşı gerçekleştirilen direnişleri ve Batı Anadolu'da Yunanlara karşı saldırı hazırlığında oldukları iddialarını dile getirerek İstanbul'daki askeri durumu

⁴⁹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 19(Mart 1957), Belge No:494; Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, 125.

⁵⁰ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2003), s.29; Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, I, (Ankara:TTK Yayınları, 1973), 10.

⁵¹ *British Documents on Foreign Affairs; Report and Papers From the Foreign Office Confidential Print (BDEA)*, (Gen.Ed.Kenneth Bourne and D.Cameron Watt, Ed.Robin Bidwell), Part.II, Series B, I,(USA:University Publications of America, 1985), Doc.30(92736), 59-61.

⁵² Kemal Atatürk, *Nutuk*, I, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996), 47-48.

⁵³ DBFP, IV, No:446, s.667-668.

⁵⁴ BDEA, I, Doc.152, 260-262.

⁵⁵ DBFP, IV, 872-873.

güçlendirmeyi önermiştir.⁵⁶ De Robeck'in görünürde şehirdeki İtilaf askeri gücünün arttırılması şeklinde olan ancak açıkça işgali dile getiren önerilerinin nedeni 12 Ocak 1920'de toplanan Osmanlı Mebusan Meclis'inde Kuva-yı Milliye taraftarlarının çoğunlukta olması ve 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi kabul etmeleri, dolayısıyla milliyetçilerin İstanbul'a egemen olmaya başlamasıdır.⁵⁷ 13 Şubat 1920 tarihli telgrafında "Türk ulusal hareketi, İstanbul'un kendi hâkimiyetinde olduğunu açıkça iddia etmeye hazırdır" diyerek bu durumu itiraf etmek zorunda kalmış ve milliyetçilerin İstanbul'daki faaliyetlerinden Ali Rıza Paşa hükümeti üzerindeki etkilerinden memnuniyetsizlikle bahsetmiştir.⁵⁸ İstanbul'un işgalinin en önemli savunucusu olan İngiliz Dışişleri Bakanı Curzon, diğer İtilaf Devletlerini ikna etmek için De Robeck'in raporlarını kullanım ve sonuçta İtilaf Devletleri İstanbul'un resmen işgali kararlaştırarak 16 Mart 1920'de yürürlüğe koymuşlardır.⁵⁹

De Robeck'ten sonra Yüksek Komiser olarak atanan ve 17 Kasım 1920'de İstanbul'da göreve başlayan Horace Rumbold,⁶⁰ Milli Mücadele döneminde İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri olarak görev yapan kişiler arasında tek diplomattır. De Robeck'in Yüksek Komiserliği döneminde imzalan Sevr Antlaşması'nın yürürlüğe girebilmesi için Ankara'daki Milli Mücadelecilerin kabul etmesi gerektiğinin farkında olan İngiliz hükümeti Türkiye'de daha ılımlı bir politika izlemek zorunda olduklarını düşünmüş bu nedenle de askeri geçmişi olan biri yerine bir diplomatı bu göreve getirmeyi tercih etmiştir. Görevi devralan Horace Rumbold İstanbul'da kaldığı sürede daha diplomatik üslupla hareket etmeye özen göstermiştir. Ancak yine de İstanbul hükümetine karşı gerektiğinde baskı yapmayı da ihmal etmemiştir. Rumbold, Sevr Antlaşmasının kabul edilmesi gayretinde olsa da Tevfik Paşa hükümeti önceleri Meclis tarafından onaylanmadığı gerekçesiyle daha sonraları ise Venizelos'un hükümetten düşmesi, Fransızların anlaşmanın yumuşatılabileceği sinyalini vermesi ve Ankara hükümetinin anlaşmaya karşı gösterdiği katı tutum nedenleriyle anlaşmayı onaylamayı sürüncemede bırakmışlardır.⁶¹ Ardından da Milli Mücadele'nin başarılı olması Sevr'i tamamen geçersiz kılmıştır.

İngiliz yüksek komiserliği Lozan Antlaşması imzalanıp yürürlüğe girinceye kadar faaliyetini sürdürmüştür. Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye ile İngiltere arasında resmi diplomatik ilişkiler kurulmuş dolayısıyla da yüksek komiserlik büyükelçiliğe dönüştürülmüştür.⁶²

⁵⁶ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, I, 288-290. DBFP, IV, No:681, 1085-1087.

⁵⁷ Bülent Gökay, *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye*, çev: Sermet Yalçın, (İstanbul Agora: Kitaplığı, 2006), 100-101.

⁵⁸ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, I, 371-375.

⁵⁹ DBFP, IV, s.872-873.

⁶⁰ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, II, 102, dipnot 132.

⁶¹ Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, 202.

⁶² Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, 386 vd.

Sonuç

İngiltere sömürgeleştirdiği ülkeleri koloni, himaye, dominyon veya manda gibi isimlerle yönetmiş ve farklı görev ve yetkileri olsa da bunları idare etmek için Yüksek Komiserlik unvanı verdiği yetkilileri kullanmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İngiltere diğer İtilaf Devletleri ile birlikte İstanbul'a Yüksek Komiser unvanlı bir görevli göndermiştir. İlk olarak Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Amiral Calthorpe, daha sonra Amiral John de Robeck ve ardından Horace Rumbold İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri olarak görev yapmışlardır.

İngiliz Yüksek Komiserlerinin yetki alanı Anadolu ve Trakya'dır. Resmi görevi, ise Osmanlı hükümeti ile İngiliz hükümeti arasında iletişimi sağlamaktır. Bu görevine uygun olarak İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'na değil Dışişleri Bakanlığı'na bağlıdır. Makalede örnekleri verilen İngiliz himayesi altındaki ülkelerde görevlendirilmiş yüksek komiserlerin de Sömürge Bakanlığı'na değil Dışişleri Bakanlığı'na bağlı kaldıkları dikkate alındığında İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliğinin daha önceki tecrübelerden yola çıkılarak oluşturulduğu ve işgali resmi olarak temsil ettiği görülmektedir. Nitekim İngiliz Yüksek Komiseri iki hükümet arasında iletişim kanalı olmaktan ziyade bir sömürge valisi gibi çalışmıştır. Diğer yüksek komiserler ile birlikte başta İstanbul'da polis, sağlık gibi yerel yönetim birimlerine haberleşme ağlarına el koymuşlar, sansür uygulamışlar, İstanbul'un iki yakası arasında bile pasaport ve vize uygulaması başlatmışlardır. 16 Mart 1920 tarihine kadar resmi olarak İstanbul işgal edilmemiş olsa da o tarihe kadar yapılan bütün icraatlar İstanbul'un fiili olarak işgal edildiğini göstermektedir. Bu fiili işgalin en önemli temsilcisi de İngiliz Yüksek Komiseridir.

İtilaf Devletlerinin bütün yüksek komiserlerinin yerel yönetime müdahalesi olsa da İngiliz Yüksek Komiseri İstanbul hükümetinin neredeyse bütün işlerine karışmıştır. Bakanları istifaya zorlayıp, Anadolu'da beğenmediği valileri ve mutasarrıfları görevden aldırılmış, istediği kişileri tutuklatmış, istediği kişileri bizzat kendisi cezalandırmak için Malta'ya sürgüne göndermiş, istediği kişileri işledikleri suçlara bakmadan hapishanelerden salıvermiştir. John de Robeck, İstanbul'un resmi işgaline giden süreçte fiili işgalin uygulayıcılarından olmuştur.

İtilaf Devletleri, İstanbul hükümetine Sevr Antlaşması'nı imzalatmakla 19. yüzyıldan beri takip edilen Türklerin Anadolu'da sıkıştırma politikasını uygulama noktasına gelmişlerdi. Ancak Milli Mücadele hareketinin İtilaf Devletlerinin beklemediği şekilde başarılı olması ve silah olarak kullanılan Yunan kuvvetlerinin başarısızlıkları İngiltere'yi politika değişikliğine yöneltmiştir. Ankara ile ilişkilerini daha ılımlı bir noktaya taşımaya çalışan İngiltere Horace Rumbold'u yeni Yüksek Komiser olarak atamıştır. İngiltere'nin politika değişikliğine bağlı olarak Rumbold'un görev süresinde takip ettiği siyaset bir nebze de olsa yumuşamıştır.

Kaynakça

1. Arşivler

Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

İstiklal Harbi Koleksiyonu (İSH), Kutu No (K): 7, Gömlek No (G): 112, Belge No(B): 112-1; İSH, K: 8, G: 10, B: 10-2; İSH, K: 61, G:50, B: 50-2. İSH, K: 88, G: 165, B: 165-1; İSH, K: 21, G: 50, B: 50-1.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH. MB. HPS), Dosya: 98, Gömlek: 16; MV, D: 213, G: 29.

2. Yayınlanmış Belgeler

British Documents on Foreign Affairs; (BDF) Report and Papers From the Foreign Office Confidential Print, (Gen. Ed.Kenneth Bourne and D.Cameron Watt, Ed.Robin Bidwell), Part.II, Series B, I,(USA: University Publications of America, 1985)

Documents on British Foreign Policy (DBFP) 4. ed. E.L. Woodward, Rohan Butlar. London: Her Majesty Stationery Office, 1952.

3. Gazete ve Dergiler

Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, no. 19 (Mart 1957), belge no: 494

Türkçe İstanbul

4. Kitap ve Makaleler

Afyoncu, Fatma. *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İşgal Döneminde İstanbul(16 Mart 1920-31 Aralık 1922)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009.

Atatürk, Kemal. *Nutuk I*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.

Berridge, G.R. *British Diplomacy in Turkey, 1583 to the Present: A Study in the Evolution of the Resident Embassy*. Boston: Martinus Nijhoff, Leiden, 2009.

Bozkurt, Abdurrahman. *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Busch, Briton Cooper. *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia 1918-1923*. New York: State University of New York Press, 1976.

Criss, Nur Bilge. *İşgal Altında İstanbul (1918-1923)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Fabal, Rafael René Ortega. *The British Administration of Iraq and Its Influence on the 1920 Revolution*, (Oslo:Department of Archeology, Conservation, and History, (Unpublished Master Thesis), (IAKH) University of Oslo, 2015)

Gökay, Bülent. *Emperyalizm ile Bolşevizm Arasında Türkiye*. çev. Sermet Yalçın. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.

Graves, Robert. *Storm Centres of the Near East: Personal memories 1869-1929*. London: Hutchinson & co., 1933.

Jaeschke, Gotthard. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*. Ankara: TTK Yayınları, 1989.

Jaeschke, Gotthard. *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*. çev. Cemal Köprülü. Ankara: TTK Yayınları, 1971.

Jenks, Edward. *The Government of The British Empire*. Boston: Little, Brown and Company, 1918.

Karaca, Taha Niyazi. *Sınırları Çizgen Kadın: İngiliz Casus Gertrude Bell*, (İstanbul: Kronik Yayınevi, 2018),

Karay, Refik Halit. *Minelbab İlelmihrab*. Ankara: İnkılap Yayınları, 2009.

Kızıltoprak, Süleyman. *Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Korkmaz, Ender. "Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 19-20 (2011)

Köse, İsmail. "The Lloyd George Government of the UK: Balfour Declaration the Promise for a National Home to Jews (1916-1920)", *Bellekten*, LXXXII/294 (2018)

Lloyd, Lorna. "What's in a Name? The Curious Tale of The Office of High Commissioner", *Diplomacy & Statecraft* 11, no. 1 (March 2000)

Lloyd, Lorna. *Diplomacy with a Difference: The Commonwealth Office of High Commissioner 1880-2006*. Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 2007.

Long, Charles William Richard. *British Pro-Consuls in Egypt, 1914-1929*. New York: Routledge Curzon Taylor & Francis Group, 2005.

Lybyer, Albert Howe. "Turkey under the Armistice." *The Journal of International Relations* 12, no. 4 (Nisan 1922)

Milner, Alfred; *England in Egypt*. Gorgias Press, 2002.

Olson, James Stuart & Robert Shadle. *Historical Dictionary of British Empire I*. Greenwood Publishing, 1991.

Olson, James Stuart & Robert Shade. *Historical Dictionary of European Imperialism*. USA:Greenwood Publishing, 1996.

Pamukçu, Gürkan. "Yapay Bir Devlet Olarak Irak'ın Kuruluşu:1914-1924", *Social Sciences Studies Journal*, IV/19 (2018)

Priscilla Roberts, "Calthorpe, Sir Somerset (1864-1937), *The Encyclopedia of World War I, A Political, Social, Military History*,(Ed.Sepencer C. Tucker), ABC-CLIO, USA 2005.

Ryan, Andrew. *The Last of Dragomans*. London: Geoffrey Bles, 1951.

Satan, Ali. *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1920)*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2010.

Sina Akşın, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919)* I. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998.

Sonyel, Selahi R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Mondros Birakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar* I. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.

Şahin, İsmail & Cemile Şahin, Samet Yüce. "I. Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", *Gazî Akademik Bakış*, VIII/15 (Kış 2014)

Şimşir, Bilal N. *İngiliz Belgelerinde Atatürk* I. Ankara: TTK Yayınları, 1973.

Şimşir, Bilal N. *Malta Sürgünleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009.

Traill, H.D. *Lord Cromer*. New York: Edward Arnold, 1897.

Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Yayınları, 1962.

Türkmen, Zekeriya. "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/53 (Temmuz 2002)

Welting, Matthew Scott. *The Aftermath of Anglo-Zulu War*. Minneapolis: Twenty-First Books, 2008.

Yaramış, Ahmet. "Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği(1883-1907)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, no. 2 (Aralık 2007)

Zia, Nasım. *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1973.